

POPULAȚIA ORAȘULUI SATU MARE ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA

Paula VIRAG

ABSTRACT: *The Calvinist or Roman-Catholic Hungarian population was preponderant in the Satu Mare City during the second half of the 19th century and the first part of the 20th century. On the second place were the Romanians, who were Greek-Catholics and Orthodox, and the Roman-Catholics or Evangelicals Germans. No matter the religion or the ethnicity, the people from this city were young and a big percent knew to read or to write. This fact is explained by the increase of the number confessional schools, where many children could learn, or by the industrialization of the city. The new jobs in industry requested at list to know how to write or to read. That is why the people who came in this urban area for a job, had to have this minimal knowledge. In generally we can say that the demographic evolution of the Satu Mare City was the same with the one of the Satu Mare County or with the one of the Transylvania or Hungary. The political, social and economic aspects influenced the demographic phenomena from this city. They caused the changes that were noted in the census which were organized at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century.*

KEYWORDS: *city, population, census, ethnics, religion, economy.*

Intervalul de timp pentru care am realizat analiza aspectelor reconstituirii evoluției demografice a orașului Satu Mare este cel cuprins între 1867-1914. 1867 reprezintă anul în care se încheie pactul dualist austro-ungar, iar 1914 este marcat de începutul primei conflagrații mondiale. Între aceste două evenimente, și orașul Satu Mare cunoaște numeroase modificări atât din punct de vedere politic, cât și din punct de vedere economic și social, modificări care au influențat profund evoluția populației din acest spațiu.

Se cunoaște faptul că Imperiul Austro-Ungar a fost una dintre cele mai eterogene țări ale Europei în ceea ce privește națiunile și confesiunile conviețuitoare pe teritoriul său: 14 naționalități, numărând fiecare cel puțin 10.000 de indivizi, ce aparțineau la 7 religii. Acest fenomen este valabil atât pentru Ungaria, cât pentru Transilvania.

1. Aspecte demografice generale

În orașul Satu Mare, recensămintele organizate de către autoritățile maghiare au identificat comunități conviețuitoare de naționalitate română, maghiară, germană (șvabi), evreiască, ucraineană, slovacă, ruteană, rommi etc. Confesiunile lor se înscriu în grupa celor 7 religii întâlnite și în alte regiuni ale dublei monarhii, și anume: greco-catolică, calvină, romano-catolică, luterană, ortodoxă, unitariană, mozaică.

Potrivit datelor adunate de autoritățile maghiare cu ocazia recensămintelor organizate și coordonate de ele, cel mai mare număr al populației orașului Satu Mare a fost reprezentat de către maghiari, urmași de români și germani. Potrivit datelor oficiale, pe teritoriul Sătmăruului nu existau evrei și țigani. Realitatea este însă aceea că aceste două categorii etnice au fost incluse în grupul maghiarilor, sporind astfel numărul acestora.

Tabelul nr. 1 - Numărul populației civile după recensămintele din 1869-70, 1880, 1890, 1900, 1910¹

	<i>Teritoriu-km</i>	<i>1869</i>	<i>1880</i>	<i>1890</i>	<i>1900</i>
<i>Orașul Satu Mare</i>	183	18.353	19.708	20.736	26.178

La finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, suprafața orașului Satu Mare era de 183 km². Numărul populației care locuia aici este în continuă creștere, fapt datorat dezvoltării și industrializării orașului și îmbunătățirii condițiilor de viață. Dacă la recensământul din 1869-1870, numărul locuitorilor era de 18.353, în 1910, autoritățile maghiare au numărat 34.892 locuitori (civili și militari). Această creștere constantă a populației se datorează creșterii natalității din oraș, dar și stabilirii unui număr însemnat de persoane atrase de dezvoltarea economică și industrializarea acestei regiuni urbane.

Dezvoltarea orașului Satu Mare a primit un puternic impuls în anul 1715, când s-a realizat unirea sa cu orașul Mintiu, noua unitate administrativă dobândind și titlul de oraș "liber regal". Acest statut îi oferea mai multă autonomie, dreptul de a se dezvolta în sensul dorit din punct de vedere economic, social, religios etc.² Astfel, orașul începe să se extindă, iar centrul vieții urbane se concentrează în piața dinspre fosta cetate, astăzi Piața Libertății, unde au început să apară și primele edificii din piatră: primăria veche cu turn (pe locul căreia a fost construit apoi Hotelul Dacia), în jurul anului 1772, iar în anii 1830 catedrala romano-catolică.

Trebuie subliniat faptul că la mijlocul secolului al XIX-lea, în orașul aflat în atenția noastră, numărul construcțiilor de piatră este redus: trei sferturi dintre construcții sunt realizate din lemn, chirpici și văioage, iar majoritatea acoperișurilor erau confecționate din șindrilă sau paie. După anul 1805 se demarează pavarea orașului. Pentru început s-au utilizat scânduri de stejar, iar prima zonă care a fost supusă acestei transformări a fost zona actuală a Pieței Libertății. Începând cu anul 1808, este adusă, din carierele de la Seini, piatră pentru pavaj. Însă, abia după 1850 se generalizează acțiunea de pietruire a străzilor sătmărene.

¹ https://library.hungaricana.hu/hu/collection/kozponti_statistikai_hivatal_nepszamlalasi_digitalis_adattar/#.

² Diana Iegar, Sárándi Tamás, *Satu Mare. Amprentele trecutului*, Satu Mare, Ed. Muzeului Sătmărean, 2009, p. 8.

În anul 1823, se înființează Comisia de Sistematizare a orașului, comisie care controlează și coordonează activitatea edilitară. Apariția ei se datorează intensificării efortului constructiv în Satu Mare. Alături de construcțiile de piatră deja existente (Casa Vécsey, astăzi Muzeul de Artă, catedrala romano-catolică, a cărei construcție s-a încheiat în 1837), acum apar și altele noi: Casa Ormos, clădirea Teatrului de Nord, hotelul Dacia (Pannonia), turnul pompierilor, clădirea poștei etc. Datorită creșterii numărului de construcții, sporește și cererea pentru materiale de construcții, fapt care duce la apariția și dezvoltarea mai multor fabrici producătoare de astfel de produse: fabrica de cărămidă (1894), fabrica „Neuschloss” de prelucrare a lemnului, fabrica de cherestea (1894).

Una dintre caracteristicile vieții economice a orașului Satu Mare este aceea că investitorii au trebuit să se adapteze condițiilor și materiilor prime puține existente în această zonă. Se fac investiții mari în industria morăritului (Moara cu aburi a Societății morăritului cu aburi din Satu Mare), care se baza pe producția locală de grâne și pe piața externă de desfacere. Această ramură industrială se dezvoltă între anii 1867-1880, fiind preponderentă în peisajul industrial sătmărean.

În perioada 1867-1900, principalele investiții se realizează în domeniul bancar, la Satu Mare luând ființă cinci instituții bancare totalizând un capital de 2.120.000 Ko-roane. Aceasta este dovada că burghezia locală consideră investițiile bancare mult mai rentabile decât cele industriale³.

Se ajunge astfel ca la sfârșitul secolului al XIX-lea industria din Satu Mare să fie dominată de o oligarhie grupată în jurul unor bănci, precum și de câteva familii care devin acționari și inițiatori ai investițiilor industriale din oraș⁴.

Aflat la intersecția unor importante drumuri comerciale, Satu Mare a devenit un nod feroviar însemnat. În 1871 se dă în funcțiune linia de cale ferată Satu Mare–Carei. Ea era de fapt o componentă a magistralei Debrețin–Valea lui Mihai–Carei–Satu Mare–Korolevo–Sighețul Marmăției. În cursul anului 1884 este inaugurată calea ferată între Satu Mare și Baia Mare, iar după 1900 au apărut și linii care legau Sătmăru de Ardud (1900) și Bixad (1906).

Transportul public cu tramvaiul este strâns legat de construcția căii ferate ce lega orașul Satu Mare de Viile Satu Mare și Ardud. Prima porțiune a liniei a fost inaugurată în 8 noiembrie 1900. Tramvaiul pornea de la gara principală, mergea spre piața centrală, trecea podul peste Someș unde, pe drumul ce ducea spre Sătmărel, ajungea până la gara Ferăstrău. Traseul a fost astfel conceput încât să treacă pe lângă cele mai importante instituții de cultură, dar și pe lângă principalele întreprinderi sau instituții publice. El servea atât pentru transportul turiștilor la principalele locații oferite de oraș (baia de aburi, strandul, monumentele, teatrul), cât și pentru localnicii care se îndreptau spre locul de muncă⁵.

Prima instalație electrică a fost pusă în funcțiune în anul 1891, mai precis la 31 decembrie 1891, seara la ora 19:00, când s-a făcut prima încercare de funcționare a curentului electric în clădirea teatrului. Din 3 ianuarie a început să funcționeze iluminarea

³ Liviu Gheorghe Erdei, "Dezvoltarea industrială a municipiului Satu Mare între 1867-1900", în *Satu Mare. Studii și comunicări*, nr. XI-XII, 1994, p. 159.

⁴ *Ibidem*, p. 175.

⁵ Kalocsai Péter, "Începutul transportului public în Satu Mare la turnura secolelor la XIX-lea și al XX-lea", în *Satu Mare. Studii și comunicări*, nr. XXII-XXIV/II, 2005-2007, p. 96.

străzilor principale din centru. În 1 octombrie 1892 s-a introdus pentru prima dată curentul electric la o casă particulară. În 1906, orașul a votat 450 mii de forinți pentru dezvoltarea rețelei electrice. În urma acestui fapt a fost realizată uzina electrică de pe malul Someșului, lângă podul de fier, iar de la fabrica Siemens și Schuckert s-a comandat un generator de 1200 CP⁶.

Toate aceste evoluții economice au reprezentat o atracție pentru locuitorii din alte regiuni ale comitatului, dar nu numai, dornici de a-și găsi un loc cu nivel de viață mai ridicat, care să ofere locuri de muncă și un stil de viață mai bun.

Tabelul nr. 2 - Creșterea populației după recensămintele din 1900, 1910*

	<i>Teritoriu-km</i>	<i>1890-1900 (%)</i>	<i>1900-1910 (%)</i>
<i>Comitatul Satu Mare</i>	6.104	12,4	6,2
<i>Orașul Satu Mare</i>	183	26,7	29,8

** Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.*

Trebuie să menționăm faptul că această creștere demografică se remarcă la nivelul întregului comitat Satu Mare, nu doar la nivelul orașului Satu Mare. Acest fenomen de creștere trebuie pus în legătură cu dezvoltarea economică sesizată în anii 1880, când s-au pus bazele procesului de industrializare. Un alt factor care a contribuit la creșterea demografică a fost și *Legea sănătății publice*, din Ungaria, din 1876, prin care s-a trecut la o mai eficientă organizare a sistemului sanitar. Consecințele acestei politici au fost evidente în scăderea mortalității, mai ales a celei infantile, datorită introducerii vaccinării contra variolei.

Sporirea investițiilor din industrie, creșterea suprafețelor de pământ cultivate, mai ales prin pornirea unei vaste politici de desecare a mlaștinii Ecedea, introducerea, deși deocamdată redusă, a mașinilor în agricultură, obținerea unor recolte mai bune, a avut drept consecință creșterea numărului căsătoriilor și implicit al nașterilor.

2. Populația orașului Satu Mare în funcție de etnie

Tabelul nr. 3 - Populația civilă, în funcție de etnie, din orașul Satu Mare (%)*

	<i>Maghiari</i>	<i>Germani</i>	<i>Slovaci</i>	<i>Români</i>	<i>Ruteni</i>	<i>Altele</i>
<i>1890</i>	94,5	1,3	0,2	3,5	0,2	0,3
<i>1900</i>	93,3	2,2	0,2	3,4	0,2	0,3
<i>1910</i>	94,9	1,8	0,1	2,8	0,1	0,2

**Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.*

⁶ Borovszky Samu (Ed.), *Szatmárnémeti király város (Satu Mare oraș regal)*, Budapest, Légrády Testvérek Könyvnyomdája, f. a., p. 14.

Potrivit datelor cuprinse în recensămintele oficiale organizate de autoritățile maghiare de la sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea, din punct de vedere etnic, populația orașului Satu Mare era preponderent maghiară. Procentele arată că peste 90% dintre locuitori se declară ca având această etnie. Ea este urmată, la o distanță foarte mare de persoanele care se declară români și care reprezintă în jur de 3% din totalul populației orașului. Următorul grup etnic este reprezentat de germani, care constituiau aproximativ 2 procente din locuitorii acestui centru urban. Este necesar să atragem atenția asupra faptului că nici o persoană nu s-a declarat ca fiind evreu. Iar dacă privim informațiile cuprinse de aceleași recensăminte, dar la capitolul confesiuni, observăm că numărul celor care aparțin acestei religii este destul de mare, el urmând o evoluție sinuoasă de la un deceniu la altul. Cunoscând realitățile social-politice ale perioadei și coroborând datele celor două capitole ale recensămintelor, se poate afirma că populația evreiască din orașul Satu Mare se declară ca aparținând grupului etnic maghiar, având religia izraelită. Acest lucru este valabil nu numai pentru orașul Satu Mare, ci și pentru întregul comitat Satu Mare.

3. Populația orașului Satu Mare în funcție de confesiune

Alături de populația cu religie izraelită, în orașul Satu Mare coexistau și creștini, împărțiți în mai multe confesiuni ale acestei religii. Cea mai numeroasă comunitate era cea calvină, al cărei număr evoluează între 52,9% în 1870 și 38,5% în 1910. Membrii acestei comunități erau locuitorii maghiari. Un alt număr destul de ridicat este reprezentat de credincioșii romano-catolici, al căror procent varia în jur de 20%. Din punct de vedere etnic, membrii acestei comunități erau maghiari și germani. Greco-catolicii, potrivit datelor recensămintelor de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cunosc și ei o evoluție sinuoasă. În perioada cuprinsă între 1870 și 1890, procentul lor scade de la 18,07% la 17,4%, ca apoi să crească ușor, ajungând în 1910 la 20%. Din punct de vedere etnic, membrii acestei comunități sunt locuitorii români, ruteni și, în proporție mai mică, maghiari ai orașului Satu Mare. Numărul evangheliștilor, ortodocșilor și a unitarienilor este foarte mic, procentul lor nedepășind 1%.

Tabelul nr. 4 - Populația din orașul Satu Mare, în funcție de confesiune (%)*

	<i>Romano- catolici</i>	<i>Greco- catolici</i>	<i>Calvini</i>	<i>Evangheliști</i>	<i>Ortodocși</i>	<i>Unitarieni</i>	<i>Izraeliți</i>	<i>Alții</i>
1870	21,4	18,07	52,99	0,35	0,14	0,0	7,4	0,0
1890	19,0	17,4	46,5	0,5	0,1	0,0	16,5	0,0
1900	19,6	17,6	42,1	0,5	0,2	0,0	20,0	0,0
1910	20,1	20,0	38,5	0,7	0,1	0,0	20,6	0,0

**Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.*

4. Populația orașului Satu Mare în funcție de starea civilă și de vârstă

Tabelul nr. 5 - Starea civilă a populației din orașul Satu Mare (%)*

	<i>Necăsătoriți</i>	<i>Căsătoriți</i>	<i>Văduvi</i>	<i>Divorțați</i>
<i>1890</i>	55,6	36,4	7,7	0,2
<i>1900</i>	58,8	34,7	6,7	0,3
<i>1910</i>	59,0	34,7	6,0	0,3

** Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.*

Din punct de vedere al stării civile, orașul Satu Mare este dominat de populația care și-a declarat statutul de necăsătorit. Procentul ei depășește 55%, potrivit datelor recensământului din 1890, și ajunge la 59% în anul 1910, an în care a fost organizat și pentru zona Sătmarului ultimul recensământ de către autoritățile maghiare. Această realitate se explică prin faptul că industrializarea orașului Satu Mare, apariția de noi fabrici și uzine, dezvoltarea comerțului și a sistemului de transporturi au atras în oraș un număr ridicat de persoane venite din zona rurală a comitatului, dar și din alte regiuni din Ungaria sau Transilvania. Speranța acestora era de a găsi un loc de muncă, de a începe o viață cu un nivel de trai mai ridicat. Mulți dintre ei erau veniți de la sate, unde, de asemenea, se remarcă o natalitate crescută în această perioadă, și unde împărțirea treptată a loturilor de pământ între membrii familiei fac ca mărimea acestora să nu mai asigure condiții de viață la nivelul dorit. Astfel, mulți dintre ei încep să migreze spre zona urbană, să renunțe la munca în agricultură, reorientându-se spre activități în domeniul industrial. Vârsta celor care decid să migreze spre zona urbană este, în general, tânără, cei mai mulți fiind necăsătoriți, pentru că era ceva mai ușor să începi o viață nouă, total diferită de cea din mediul rural dacă nu erai responsabil și de întreținerea unei familii.

Tabelul nr. 6 - Vârsta populației din orașul Satu Mare (%)*

	<i>Sub 6 ani</i>	<i>6-11</i>	<i>12-14</i>	<i>15-19</i>	<i>20-39</i>	<i>40-59</i>	<i>Peste 60 ani</i>	<i>Vârsta necunoscută</i>
<i>1890</i>	13,6	11,9	6,5	11,3	30,8	18,3	7,5	0,1
<i>1900</i>	14,1	12,7	7,3	12,2	28,7	17,6	7,4	0,0
<i>1910</i>	12,9	11,8	7,8	13,8	30,2	17,4	6,6	0,0

**Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1911.*

Argumentația de mai sus este susținută și de informațiile privind vârsta populației orașului Satu Mare. Se observă că predominantă era grupa de vârstă cuprinsă între 20 și 39 de ani, vârsta la care oamenii încep viața pe cont propriu, desprinzându-se treptat de familia parentală. Urmează apoi grupul celor cuprinși între 40 și 59 de ani și abia pe locul trei sunt copii mai mici de șase ani.

5. Nivelul de instruire al populației din orașul Satu Mare

Tabelul nr. 7 - Numărul locuitorilor care știu să citească din orașul Satu Mare la 1900 și 1910*

Oraș	1900 (%)	1910 (%)
Satu Mare	65,8%	70,6%
Oradea	68,1	75,4
Arad	63,6	69,6
Timișoara	69,0	72,8

**Sursa: Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1901, 1911.*

Un aspect interesant îl reprezintă instrucția, educația populației orașului Satu Mare. Potrivit datelor recensămintelor de la 1900 și 1910, numărul celor care știu să scrie și să citească este destul de mare, în 1900, el fiind de peste 65%, pentru ca în 1910 el să depășească 70%. Această evoluție ascendentă a numărului persoanelor instruite se remarcă nu numai la nivelul regiunii orașului Satu Mare, ci și la nivelul întregului comitat. În 1900, dintre locuitorii Sătmăruului, știau să scrie și să citească 39,4%, pentru ca în 1910, numărul lor să crească la 45,9% din totalul populației. Explicația constă în aceea că începe să crească interesul în ceea ce privește educația și mai ales în dobândirea cunoștințelor elementare de scris și citit. Mai trebuie să menționăm că crește și numărul școlilor elementare din zona rurală, iar în zona urbană apar și apoi se dezvoltă, sprijinite de Biserică sau de autoritățile civile, numeroase școli de nivel superior. Astfel că în orașul Satu Mare, la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, funcționau gimnaziul reformat, gimnaziul superior romano-catolic și, tot sub patronatul Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, s-au deschis și școala pentru educarea fetelor ofițerilor din oraș și liceul pedagogic. Alături de acestea mai exista și o școală civilă pentru fete. Treptat, tot în această perioadă, își deschid porțile și o serie de școli de meserii sau școli comerciale.

Pe de altă parte, dezvoltarea industriei, a comerțului, a sistemului de transporturi a determinat și apariția unor locuri de muncă care presupuneau un anumit nivel de cunoștințe, fapt pentru care în aceste domenii au fost atrase acele persoane care răspundeau criteriilor necesare, mai precis care știau cel puțin să scrie și să citească. Aceasta ar putea fi o altă explicație pentru procente destul de ridicate ale celor care știau să scrie și să citească din orașul Satu Mare.

Așa cum am afirmat și în rândurile de mai sus, nivelul de alfabetizare din zona aflată în atenția noastră este relativ ridicat. În 1900 peste jumătate din populația orașului, mai precis 65,8% știa să scrie și să citească. Procentul crește treptat, ajungându-se ca în 1910, la următorul recensământ organizat de către autorități, el să fie de 70,6%.

Comparând situația din Satu Mare cu alte orașe cu același statut politico-administrativ: Oradea, Arad și Timișoara, observăm că situația orașului Satu Mare nu este cu mult diferită. Cel mai mare nivel de alfabetizare a fost înregistrat în Timișoara (69% în 1900 și 72,8% în 1910). Urmează apoi Oradea cu 68,1% în 1900 și 72,8% în 1910. Procentul populației care știe să scrie și să citească din orașul Arad era mai mic față de cel al orașului Satu Mare (63,6% în 1900 și 69,6% în 1910). O explicație posibilă pentru această realitate poate fi aceea că, deși Aradul reprezenta, pentru perioada aflată

în atenția noastră, unul dintre orașele cele mai industrializate din dubla monarhie, el a atras, pentru început, un procent mai mare de forță de muncă interesată în munca „necalificată”, și nu în profesiile care cereau un anumit grad de școlarizare.

Situația remarcată în Timișoara și Oradea se explică și prin intensă dezvoltare economică pe care cele două orașe o cunosc la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Pe acest fundal al avântului economic apar și se dezvoltă o serie de școli și gimnazii în care numeroși tineri încep sau își continuă studiile. Pentru Oradea un rol important în viața culturală și educațională îl joacă și cele două Episcopii Catolice (Romano-Catolică și Greco-Catolică, aceasta din urmă înființată în 1777) care își au aici sediul și care s-au implicat în sistemul educațional din oraș.

6. Domeniile de activitate ale populației din orașul Satu Mare

Tabelul nr. 8 - Repartizarea populației pe ocupații la recensământul din 1900*

Plase și orașe	Agricultură și grădărit		Alte ramuri ale prod. prim.		Minerit și industrie	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Satu Mare-oraș	2.189	345	214	231	1	1

**Sursa: Iosif I. Adam, I. Pușcaș, Izvoare de demografie istorică, sec. XIX–1914, Transilvania, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987.*

	Industrie		Comerț și credit	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Satu Mare-oraș	3.552	4.659	1.114	2.036

**Sursa: Iosif I. Adam, I. Pușcaș, Izvoare de demografie istorică, sec. XIX–1914, Transilvania, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987.*

	Transporturi		Servicii publice și liber profesioniști		Armată	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Satu Mare-oraș	461	1.231	962	1.675	703	103

**Sursa: Iosif I. Adam, I. Pușcaș, Izvoare de demografie istorică, sec. XIX–1914, Transilvania, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987.*

	Zilieri		Servitori casnici		Alte ocupații necunoscute	
	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut	Cu venit	Întreținut
Satu Mare-oraș	282	329	1.435	58	633	1.587

**Sursa: Iosif I. Adam, I. Pușcaș, Izvoare de demografie istorică, sec. XIX–1914, Transilvania, vol. II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1987.*

Din tabelele de mai sus se observă faptul că cea mai mare parte a populației din orașul Satu Mare activa în domeniul industriei, urmată apoi de categoria celor care se ocupau de agricultură și grădinărit. Numărul celor care reprezentau grupul servitorilor casnici depășește pe cel al persoanelor care munceau în domeniul comerțului și al sistemului bancar. Cel mai mic număr îl reprezintă cei care activau în domeniul mineritului și al industriei miniere, orașul Satu Mare nefiind așezat într-o zonă bogată în zăcăminte miniere, așa cum este de exemplu orașul Baia Mare, care în perioada aflată în atenția noastră făcea parte tot din comitatul Satu Mare și se afla într-o zonă minieră puternic dezvoltată.

Trebuie să precizăm faptul că fabricile mici existente în orașul Satu Mare aveau un domeniu de activitate strâns legat cu sectorul agricol sau de construcții, ele fiind reprezentate de mori sau fabrici de confecționare a cărămizilor și a cimentului. Dezvoltarea acestora din urmă a fost strâns legată și de începutul construirii pe suprafața orașului a mai multor clădiri din cărămidă și a înlocuirii pavajului din lemn al orașului, cu unul din piatră. Abia în 1896 a apărut prima mare fabrică din oraș care prelucra lemnul adus din zona Țării Oașului, ea fiind dotată cu un fierăstrău care funcționa pe baza puterii aburilor⁷.

Tabelul nr. 9 - Clasificarea pe ramuri industriale a firmelor existente la 1900 în comitatul și orașul Satu Mare

<i>Tipul industriei</i>	<i>Numărul întreprinderilor din comitatul Satu Mare</i>	<i>Numărul întreprinderilor din orașul Satu Mare</i>
<i>Industria prelucrării metalelor</i>	818	87
<i>Industria mijloacelor de transport</i>	331	43
<i>Industria prelucrării pietrei</i>	192	19
<i>Industria prelucrării lemnului</i>	510	117
<i>Industria textilă-țesături</i>	154	21
<i>Industria textilă-confecții</i>	2.482	927
<i>Industria fabricării hârtiei</i>	14	7
<i>Industria alimentară</i>	762	88
<i>Industria chimică</i>	42	4
<i>Industria construcțiilor</i>	712	95
<i>Industria hotelieră (restaurante, hanuri, hoteluri)</i>	743	110

Observăm că pe teritoriul orașului funcționau 927 de firme care aveau ca obiect de activitate confecțiile, urmează apoi firmele de prelucrare a lemnului și cele din domeniul construcțiilor și industriei hoteliere. Având în vedere faptul că orașul Satu Mare este amplasat într-o zonă de câmpie, nu foarte bogată în zăcăminte ale subsolului, la

⁷ Anders E. B. Blomqvist, *Economic Nationalizing in the Ethnic Borderlands of Hungary and Romania. Inclusion, Exclusion and Annihilation in Szatmár/Satu Mare, 1867-1944*, Stockholm studies in history 104, Stockholm, 2014, p. 148.

intersecția unor drumuri importante, ramurile industriale dezvoltate aici se bazează pe resursele oferite de regiune și pe cerințele pieței de aici.

Cu toate acestea, la începutul secolului al XX-lea, în Satu Mare apar două fabrici mari, care se vor dezvolta rapid și care vor atrage o impresionantă forță de muncă. Este vorba despre uzina UNIO și fabrica Princz. Aceasta din urmă ia ființă în 1906. În perioada de început, domeniul său de activitate era reprezentat de reparatul locomotivelor de cale ferată, a mașinilor agricole și de moară, producându-se apoi vase emailate și articole de bucătărie, profilul său modificându-se complet la mijlocul secolului al XX-lea. Apărută în 1911, uzina UNIO avea producția de bază concentrată pe lucrări de tâmplărie și comerț forestier. De-a lungul timpului activitatea sa se diversifică, reprofilându-se pe metalurgie.

Păstrând ca puncte de comparații orașele Oradea, Arad și Timișoara, precizăm faptul că și în aceste zone urbane, la cumpăna secolelor al XIX-lea și al XX-lea, se remarcă un avânt economic. În Timișoara, în această perioadă încep o serie de investiții foarte mari, apărând numeroase întreprinderi: două fabrici de spirt, o turnătorie de fier, o fabrică de chibrituri, o fabrică de cărămizi, o fabrică de gaz, o fabrică de lanțuri, una de pălării și una de ciocolată. Dezvoltarea căilor ferate permite orașului să fie mai bine legat de centrul și vestul Europei. Observăm că, la fel ca și în orașul Satu Mare, cu unele excepții, predominante sunt ramurile care se bazează pe dezvoltarea construcțiilor din oraș sau fac parte din categoria industriei ușoare. În Oradea, viața economică a fost caracterizată de înflorirea ramurilor neagricole: meșteșugurile și comerțul, comercianții constituind cea mai activă categorie socială din oraș. În Arad, dacă la început industria s-a bazat pe prelucrarea materiei prime oferite de agricultură, precum în Satu Mare, până la sfârșitul secolului al XIX-lea se face pasul spre marea industrie. În 1892 se deschide fabrica de vagoane „Weitzer I”, care a aplasat Aradul în primele locuri ale orașelor industriale din dubla monarhie. Mai trebuie să precizăm faptul că în perioada de final de secol XIX, în Arad funcționau 25 de fabrici care absorbeau o parte importantă a forței de muncă⁸.

7. Emigrarea în America

La sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, emigrarea spre America a fost un fenomen general european. Populația din Transilvania l-a cunoscut încă din evul mediu, când românii din această regiune au trecut la sud și est de arcul carpatic pentru a scăpa de condițiile mai grele din Ardeal. Putem afirma cu certitudine faptul că dimensiunile emigrării au fost relativ modeste până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Autoritățile maghiare, nu de puține ori, au tras semnalul de alarmă asupra numărului mare de muncitori agricoli și mici meseriași care au emigrat, încă din anii 1880, din comitatele secuiești și cele din partea de sud a provinciei⁹. Aproape în exclusivitate, emigranții din acei ani se îndreptau spre România.

Se consideră că principala cauză a emigrării în masă din Europa, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a constituit-o “explozia” demografică înregistrată pe acest continent în perioada de timp amintită. Consecința directă a acestei creșteri demografice a fost reducerea suprafeței loturilor de pământ și formarea unui surplus al forței de muncă rurală care nu a putut fi absorbit în întregime în mediul urban aflat în curs de industrializare.

⁸ Corneliu Pădurean, *Populația comitatului Arad în secolul al XIX-lea*, Ed. Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2003, p. 283.

⁹ Borovszky Samu (Ed.), *op. cit.*, p. 66.

Desigur, în monarhia austro-ungară, alături de cauze demografice și economice, asuprirea națională practică de guvernele de la Budapesta și Viena a amplificat fenomenul¹⁰.

Începând din anul 1899, autoritățile locale au început să culeagă date despre emigranți, publicându-le ulterior într-un volum statistic. Datele menționate indică anumite laturi importante ale emigrării, ca de pildă contingentul celor emigrați defalcați pe ani și pe județe, direcția emigrărilor, însumând totodată și faptele referitoare la procesul invers, adică imigrarea. Dar, așa cum rezultă din acest volum de statistică, datele publicate nu pot fi considerate ca exhaustive, din cauză că până în anul 1904 ele erau adunate pe baza unor sondaje ale autorităților locale, întreprinse în localități urbane și rurale. După 1904 însă, la baza statisticii oficiale au stat datele furnizate de autoritățile însărcinate cu întocmirea pașapoartelor și, astfel, adunarea datelor a fost așezată pe temelii mai sigure. Dar, nici în acest fel, nu puteau să cuprindă, nici după 1904, numărul celor plecați fără forme legale. Tot atât de regretabil este și faptul că din statistici nu rezultă cu destulă rigurozitate ocupația tuturor emigranților, întrucât datele nu sunt diferențiate în suficientă măsură după acest criteriu, iar cercetarea aspectelor sociale ale problemei este îngreunată. Totuși considerăm că statistica oficială a emigranților ne indică direcțiile de evoluție a problemei în cauză¹¹.

Tabelul nr.10 - Numărul emigranților din comitatul Satu Mare în America (1899-1913)*

	1899	1900	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913
Comitat	51	153	344	777	1.381	817	2.752	3.751	3.577	897	2.608	2.055	1.372	3.380	4.363
Oraș	0	2	5	5	3	86	207	210	261	62	108	106	95	225	396

*Sursa: *Magyar Statisztikai Évkönyv, Budapest, 1900, 1901, 1902, 1903, 1904, 1905, 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913, 1914.*

Pentru orașul Satu Mare, numărul emigranților spre America începe să crească începând din anul 1905, însă el cunoaște o evoluție cu suișuri și coborâșuri determinată fie de realitățile socio-economice din regiune, fie de cele din America. Se remarcă faptul că între 1905-1907, numărul emigranților plecați din oraș depășește 200 de persoane, pentru ca în 1908 el să scadă la 62, iar în anii următori să crească treptat, până în 1911, când iar scade la 95 de persoane, urmând ca apoi să crească brusc, ajungând la aproape 400 de persoane în 1913.

¹⁰ Ioan Bolovan, "Contribuții privind situația demografică a Transilvaniei în 1850-1910", în Dan Berindei (Coord.), *Istoria României, Pagini Transilvane*, Fundația Culturală Română, Cluj Napoca, 1994, p. 291.

¹¹ Ioan Bolovan, *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2002, p. 56.

Graficul emigranților plecați din orașul Satu Mare cunoaște aceeași evoluție cu cel al persoanelor plecate din comitat sau din întreaga Transilvanie. Scăderea bruscă a numărului celor care au plecat peste ocean în anul 1908 este pusă în legătură cu marea criză a oțelului din 1907 din Statele Unite ale Americii. Însă, după rezolvarea situației din această ramură economică, numărul emigranților începe să crească treptat.

8. Concluzii

Atât orașul Satu Mare, cât și întreg comitatul înregistrează o creștere demografică evidentă, care se explică prin următorii factori care au contribuit la evoluția creșterii și descreșterii populației:

- Economia, pentru că reducerea mortalității reprezintă și un rezultat al îmbunătățirii dietei și a creșterii producției de mâncare;
- Progresele din medicină, îmbunătățirea condițiilor de viață și a igienei personale au avut ca rezultat creșterea duratei de viață și, evident, și o creștere demografică;
- Perioadele de foamete și epidemiile, fenomene care au provocat o rată mare a mortalității.

Comunitatea orașului Satu Mare este dominată de populație maghiară, de confesiune calvină și romano-catolică. Urmează apoi românii, greco-catolici sau ortodocși, și germanii romano-catolici sau evanghelici. Interesant este faptul că populația orașului este una tânără, indiferent de etnie sau confesiune, cu un număr mare de persoane care știau cel puțin să scrie și să citească. Explicația constă fie în aceea că pe tot cuprinsul comitatului a crescut numărul școlilor confesionale în care aveau acces la învățătură tot mai mulți copii, fie în aceea că industrializarea orașului a determinat apariția unor locuri de muncă care necesitau un minim nivel de alfabetizare, motiv pentru care, în oraș s-au stabilit cei care răspundeau acestor cerințe. Migrarea din zona rurală spre cea urbană reprezintă o altă explicație pentru creșterea numărului populației orașului, dar și pentru predominanța grupei de vârstă de 20-39 de ani. Tinerii care nu mai puteau fi absorbiți în cadrul forței de muncă din agricultură s-au îndreptat înspre zonele industrializate, în căutarea unor locuri de muncă și a unui nivel de viață mai ridicat, față de cel oferit în lumea satului. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea apare și aici un alt fenomen care avea dimensiuni ample, cuprinzând de fapt întreaga Europă, și anume emigrarea spre statele de peste Oceanul Atlantic. Numărul celor care aleg să plece în acele regiuni variază în funcție de condițiile social-economice și politice din țările de origine, dar din cele spre care se îndreaptă.

În linii generale, putem afirma că evoluția populației din orașul Satu Mare urmează cursul evoluției demografice din întregul comitat Satu Mare, dar și din Ungaria sau Transilvania. În mod natural, aspectele politice, sociale, economice își pun puternic amprenta asupra fenomenelor demografice din orașul aflat în atenția noastră, determinând modificările înregistrate în cadrul recensămintelor organizate la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Paula Virag

Muzeul Județean Satu Mare

Satu Mare, RO

pcvirag@gmail.com